

Kedves Gyuri!

J. Habermas egyik interjújának magyar szövegét olvashatod itt. Habermast nemcsak filozófiai és társadalomelméleti traktátusaiból ismerhetjük, hanem politikai állásfoglalásaival is figyelmet keltett mindenfelé. Például egyik interjújával („Letter to America”, 2002 november 26-án közölte a „The Nation”), amelyben figyelmeztetett a háborús veszélyre és emlékeztetett a nemzetközi jog alapelveire. Három hónap múlva George W. Bush és Tony Blair csapatai elkezdtek az iraki háborút, mi magyarok pedig, másokkal együtt hamarosan csatlakoztunk hozzájuk, és velük együtt vagyunk benne nyakig azóta is.

Idén Varsóban tartott előadást Habermas s ugyanott adott interjút egy lengyel újságírónak. A beszélgetés szövege a „Die Welt”-ben jelent meg 2005 május 4-én, de olvashatjuk a világhálón is a következő címen:

<http://www.welt.de/data/2005/05/04/714221.html?s=1>

Fontosnak tartom mondanivalóját, ezért fordítottam le a szöveget.

Somlai Péter

A MAI EURÓPA NYOMORÚSÁGOS HELYZETE

Die Welt: 2003-ban Jacques Derridával közös kiáltványt írt arról, milyen az egyértelmű európaiság. Eszerint Európa legyen - kanti módon - a béke kontinense s mintegy korrektívuma a „harcias” Amerikának. A valóság azóta kuszább lett. Az amerikaiak lerohanták ugyan Szadatot, de két év múlva választásokat rendeztek Irakban.

Jürgen Habermas: Én viszont úgy látom, hogy még azokat is gondolkodóba ejtették a nemzetközi jog megsértésével véghezvitt iraki invázió kétséges következményei, akik egykor a háború hívei voltak. Önnel együtt bízom abban természetesen, hogy legalább félig-meddig liberális lesz az iraki rendszer. De egy ilyen lehetőség és esetleges pozitív fejlemény sem elegendő arra, hogy igennel válaszoljunk a kanti kérdésre: hasonló helyzetben - tehát a közvetlen veszély bizonyítéka híján - újra így cselekedjünk-e s vállaljuk-e ezáltal tízezrek feláldozásának felelősségét? Ha eltekintünk a nemzetközi jogtól, akkor értelmiségiként erkölcsi skrupulusainknak kell arra a kérdésre indítaniuk, hogy általánosítható-e Irak esete. Miért éppen Irak s miért nem Üzbegisztán - vagyis egy olyan ország, amelyet az USA hálából felvett a szófogadók koalíciójának tagjai közé?

Az EU-tagállamok között, Lengyelországot is beleértve - normatív okok miatt - egyetlen egy sem akadt, amelyben a népesség többsége azóta bármikor támogatta volna ezt a háborút. S nem kell-e demokratáknak elgondolkozniuk azon, hogy Londonban és Rómában, Madridban és Barcelonában, Párizsban és Berlinben több tiltakozó menet volt, mint 1945 óta bármikor? Mára elsimultak az ellentétek,

amelyek a kormányok, nem pedig Európa népei között keletkeztek; de másnapos hangulat maradt egész Európában.

Die Welt: De vajon nem hazudozik-e ez az állítólag annyira békeszerető „régis Európa”? Akkor például, amikor demokráciának próbálják elismertetni Kínát csak azért, hogy fegyvert adhassanak el oda vagy azzal, hogy „kifogástalan demokratá”-nak nevezik Putyint?

Jürgen Habermas: Tökéletesen egyetértek azzal, ahogyan most bírálta a német kormány üzleti oportunitizmusát Kínával és Oroszországgal szemben. Az ilyen gerinctelen politikát Németországban, s éppen a bal-liberális nyilvánosságban ugyanannyira határozottan ítélik el, mint Lengyelországban. Európa javára válik az, ha egyforma módon polarizálódik valamely témában valamennyi tagállam közvéleménye.

Die Welt: Úgy tűnik, hogy mostanában nincs hátszele az EU-nak. Lehetségesnek tartja az európai alkotmányon alapuló patriotizmust?

Jürgen Habermas: Európa ma nyomorúságos helyzetben van. Rumsfeld egyetlen nap alatt „régis” és „új” Európára oszthatta fel kontinensünket. S ez a megosztás tudatosította bennünk, mennyire a saját tapasztalataink és nemzeti történelmünk traumái, illetve az ezeken alapuló - korlátolt és alkalmasint torz - perspektívákból érzékeljük valamennyien a politikai jelenkort. Eltérő társadalmi érdekeket egyeztetni lehet ismert közvetítő eljárások segítségével. Nem így a nemzeti mítoszokat. Ezek délibábos biztonsági hálót képeznek, amit azonnal előhúzzunk, mihelyt félni kezdünk valamitől és elveszítjük egyensúlyunkat. Azt akarom ezzel mondani, hogy Európában nem az ilyen vagy olyan patriotizmusra lenne szükség, hanem elemi bizalomra. Bízunk kellene abban, hogy konfliktus esetén nem nyom a víz alá a mindenkori másik. S ez az alapvető bizalom mindaddig hiányozni fog, amíg nem ugyanazon közösség tagjának tartjuk magunkat. Most úgy néz ki, hogy egyesek inkább bíznak a NATO-ban, mint az EU-ban, mások szerint viszont több bizalmat érdemel az európai jóléti állam, mint a hegemoniára törő liberalizmus, mely szükség esetén katonai erővel létesít szabad piacokat és szabad választásokat.

Die Welt: Heves vita lángolt fel akörül, hogy hol legyen a menekültügy európai központja. Ez jól mutatja, hogy tovább tart a nemzeti sérelmek versengése Európában, s az európaiak nehezen találhatnak (ki) közös történelmi elbeszéléseket. Úgy tűnik a Holocaust sem elegendő ahhoz, hogy az egyesült Európa alapító mítoszává váljék.

Jürgen Habermas: A történész-vita vonatkoztatási pontja a saját nemzet, a saját nemzeti önértelmezés volt. A Holocaust továbbra is meghatározó része a polgárok önértelmezésének a Szövetségi Köztársaságban. Igaz, hogy az NDK-val történt újraegyesítés a kései sztálinizmus elemével súlyosbította az amúgy is túlterhelt nemzeti örökséget, s azóta egyfajta „kettős múlttal” kell szembenéznünk. De ez mit sem változtatott a németeknek a Holocaustért viselt közös felelősségén.

Mi nem tagadhatjuk le a tettes szerepét. Lengyelország helyzete viszont egészen más, hiszen Önök elsősorban áldozatai voltak Hitlernek és Sztálinnak. S ezért a lengyelek politikai önértelmezésében más súlya lehet a sztálinizmusnak a fasizmushoz képest. Mindegyik nemzetnek először a saját történelmével kell tisztába jönnie, s ez egyúttal megkívánja, hogy tisztázza viszonyát azokhoz a nemzetekhez is, amelyeknek szenvedést és igazságtalanságot okozott – nem beszélve az emberiség elleni bűntettekről, amelyeket a németek lengyeleknek, lengyel földön okoztak. Egy európai történelmi tudat csak a további lépések során bontakozhatna ki, éspedig úgy, hogy kölcsönösen átveszik egymás perspektíváját. Ezen az európai horizonton kell azután a maguk komplex összhangjában feldolgozni a száműzetéseket és kényszer-telepítéseket, az örömeikkel szembeni népirást, a német városok civil lakossága elleni légitámadást, s az összes olyan történelmi tény, amely ma a Nemzetközi Büntetőbíróságra tartozik Hágában. Csak így lesz talán az emlékezés gyenge erejének, mégis gyógyító hatása, így békítheti meg egymással az újabb nemzedékeket s alapozhatja meg a bizalmat közöttük.

Die Welt: 2001-ben arról beszélt a Paulus-templomban, hogy a felvilágosodás kibékítendő a vallásos gondolkodással. Azután pedig Ratzinger kardinálissal vitázott. Mennyire keresztény Európa? S ide tartozik az a kérdés is, hogy melyik ország európaibb, Törökország vagy Ukrajna?

Jürgen Habermas: A katolikus egyház a második vatikáni zsinat óta békét kötött a „liberalizmussal”, vagyis a jogállammal és a demokráciával. Ezért aztán nem is találhatók nagyobb különbségek Ratzinger, akkori kardinális és az én álláspontom között a „demokrácia politika előtti alapjainak” kérdésében. Egyező véleményeink a bioetika olyan kérdéseire is kiterjednek, melyeket ma az orvostudomány, a géntechnológia vagy az agy kutatások eredményei vetnek fel. Barátomat, Johann Baptist Metz-et, aki kérésre vett részt beszélgetésünkön, egyenesen ingerelte vitánk szelíd hangneme. De mint nem-katolikus nem is akarnék teológiai és egyházpolitikai ügyekbe avatkozni.

Ebből azonban nem következik, hogy ne lennének ellentétes véleményeink. Én például nem alternatívát látok Törökország és Ukrajna esetleges EU-tagságában. Kétségtelen tény, hogy az európai kultúra mélyen gyökerezik a kereszténységben. Csakhogy ez nem kötelezheti az európai polgárok politikai közösségét arra, hogy kizárólag keresztény értékek alapjaira helyezkedjenek. Az Európai Uniónak éppúgy, mint minden egyes tagállamának világnézeti semlegességet kell tanúsítania, hiszen növekvő számban vannak szekularizált és nem-keresztény polgárai is. Ezt a körülményt azonban nem kellene valamilyen szekularizált világnézetté feldagasztani. Valamennyi vallásos közösséggel és világnézettel szemben pártatlanságot kell mutatni, de ebből a parancsból nem következik szükségképp laicista egyházpolitika, amit manapság még Franciaországban is bírálnak.

Azt hiszem, hogy a liberális államnak saját érdeke is az, hogy óvatosan bánják mindazon erőforrásokkal, amelyekből erkölcsi érzékenységet nyernek polgárai. Az ilyen erőforrások annál inkább elapadhatnak, minél inkább gazdasági kényszerek hódítják meg az életvilágot. A neoliberális dogma szerint a mai politika egyre fokozottabban visszavonul olyan életfontosságú területekről, mint a képzés, az energia-felhasználás, a tömegközlekedés, a kultúra, vagy akár a munkavégzéssel kapcsolatos rizikók ellátása, és magukra hagyja a modernizáció úgynevezett veszteségeit. Ha nem szelídítjük meg a kapitalizmust, akkor az egy kilúgozott, kiüresített modernizációt fog követelni. Tekintettel erre a tendenciára, mindenfajta normatív érzékenység kiszáradásának veszélyére, változóban van a felvilágosodás és vallás közötti politikai konstelláció is. Mint szekularizált polgár mondom azt, hogy hitnek és tudásnak egyaránt önreflexív módon kell saját határaitól megbizonyosodnia.

Die Welt: Milyen jelentősége lehet Európa és Németország számára annak, hogy Joseph Ratzingert pápává választották?

Jürgen Habermas: Örülök annak a gesztusnak, hogy először Lengyelországba látogat a pápa. Németországban érzékelik természetesen az új pápa személyes vonzódását elődjéhez. Más hitűeknek vagy szekularizált polgároknak nem kell annyira hidegen reagálniuk az új pápára, mint amennyire Timothy Garton Ash tette. Lehetséges, hogy a kereszténységtől való elszakadás olyan ritmusban folytatódik majd Európában, mint amelyet az elmúlt 60 év statisztikai - Lengyelország és Írország kivételével - mutatnak. Ezt ismert szociológiai érvekkel kellene magyarázni s biztos, hogy nem az új pápát kellene okolni érte. Egyébként is ő Nursiai Benedek nevének választásával lett XVI. Benedekké. Döntése arra utal, hogy önmaga is számol egy ilyen lehetőséggel, s egyházát olyan időkre akarja megerősíteni, amikor a keresztények kisebbséggé zsugorodnak.

(fordította: Somlai Péter)